

Małgorzata Dajnowicz*

Adam Miodowski**

Posłanki Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym Polski Ludowej•

The League of Women Deputies in the Legislative Sejm of the Polish People's Republic

The analysis of the activities and the evaluation of the achievements of the League of Women deputies in the Legislative Sejm (1947–1952) allows us to understand the political position they achieved in the official parliamentary bodies and their influence on legislation. An assessment of their achievements in this field will be more comprehensive when we compare their agency with the achievements of both female parliamentarians not affiliated to the Women's League and male deputies.

Keywords: Polish People's Republic, Legislative Sejm, League of Women, female deputies, political career, agency

Analiza działalności i ocena dokonań posłanek Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym (1947–1952) pozwalają się zorientować, jaką pozycję polityczną osiągnęły one w oficjalnych gremiach parlamentarnych i jaki był ich wpływ na stanowienie prawa. Ocena osiągnięć posłanek Ligi Kobiet na tym polu będzie bardziej wymowna, jeśli porówna się sprawczość tych posłanek z dokonaniami zarówno parlamentarzystek, które nie były zrzeszone w Lidze Kobiet, jak i posłów.

Słowa kluczowe: Polska Ludowa, Sejm Ustawodawczy, Liga Kobiet, posłanki, kariera polityczna, sprawczość

* **Prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz**

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Historii, Polska

University of Białystok, Faculty of History, Poland

m.dajnowicz@uwb.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6124-9983>

** **Dr hab. Adam Miodowski**

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Historii, Polska

University of Białystok, Faculty of History, Poland

adam.miodowski@uwb.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-2623-955X>

- Artykuł przygotowano w ramach realizacji projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki pt. „Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej (1945–1989)”, nr 2017/25/B/HS3/02015.

I. Wstęp

W Sejmie Ustawodawczym działającym w latach 1947–1952 kobietom przypadło 26 mandatów poselskich, z czego dziewięć należało do członkiń Ligi Kobiet [dalej: Liga]. Warto się przyjrzeć uwarunkowaniom ich parlamentarnej aktywności i jej efektom. Powinno się to uczynić przede wszystkim dlatego, że problematyka wskazana w tytule artykułu odnosi się do pomijanego przez badaczy aspektu historii politycznej naszego kraju. Skupienie się na tym temacie przyczyni się do lepszego zrozumienia roli kobiet w meandrach politycznych przełomu pierwszej i drugiej dekady Polski Ludowej. Takie pole badawcze umożliwi wprowadzenie nowych i ważnych ustaleń (poczynionych z perspektywy historycznej) do dyskursu o równouprawnieniu i reprezentacji kobiet w polityce.

Zespół autorski ma na celu uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Jaka była faktyczna pozycja polityczna posłanek Ligi zasiadających w Sejmie Ustawodawczym? Jaka była ich sprawczość na forum parlamentarnym? W jakich kierunkach rozwijały się kariery polityczne tych posłanek? Znalezienie odpowiedzi na te pytania pozwoli potwierdzić lub sfalsyfikować hipotezę, wedle której aktywność parlamentarną posłanek ograniczano odgórnie z przyczyn politycznych, a decydenci jedynie werbalnie wspierali sejmowe feministki współdziałające z Ligą w kreowaniu proemancypacyjnego wizerunku partii komunistycznej.

Przedstawione cele badawcze są realizowane za pomocą metody analizy krytycznej. Zespół autorski posłużył się nimi w odniesieniu do zawartości źródeł, takich jak: źródła archiwalne, źródła biblioteczne, źródła prasowe, źródła prawa i piśmiennictwo naukowe. Ponadto, by dokładniej zobrazować aktywność parlamentarną liżanek (członkiń Ligi), wykorzystano metody porównawczą i statystyczną.

II. Historia Ligi Kobiet i jej założenia programowe

W pierwszych latach działalności Ligi¹ jej członkinie skupiały się głównie na kwestiach związanych z tworzeniem podstawowych struktur organizacyjnych stowarzyszenia, jednym z priorytetów była zaś pomoc kobietom w funkcjonowaniu w trudnej rzeczywistości powojennej. W programie Ligi położono nacisk na pomoc socjalną, a wśród propagowanych form aktywizacji kobiet kluczową rolę odgrywało organizowanie kształcania zawodowego, co miało na celu przygotowanie ich do podjęcia pracy.

¹ Liga Kobiet formalnie została zawiązana w 1945 r. i do 1949 r. występowała pod nazwą Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet. W latach 1949–1982 funkcjonowała jako Liga Kobiet, a od 1982 r. jako Liga Kobiet Polskich. W niniejszym opracowaniu stosuje się nazwę „Liga Kobiet” dla wszystkich ww. okresów. *Vide* Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 grudnia 1982 r. w sprawie zmiany nazwy stowarzyszenia wyższej użyteczności „Liga Kobiet” na „Liga Kobiet Polskich” oraz nadania statutu temu stowarzyszeniu, Dz.U. nr 38, poz. 254.

Te priorytety zmieniły się pod koniec 1949 r., gdy członkinie Ligi zintensyfikowały pracę wychowawczą i propagandową w różnych środowiskach kobiecych. W związku z tym w skład Zarządu Głównego Ligi włączono przedstawicielki związków zawodowych, Związku Samopomocy Chłopskiej, rodzin wojskowych, organizacji młodzieżowych i społecznych oraz spółdzielni. W 1949 r. organizacja miała liczyć już 1,5 mln członkiń skupionych w 30 tys. kół. W 1950 r. w strukturach Ligi powstały wcześniej niefunkcjonujące oddziały szkolenia ideologicznego, aktywizacji kobiet w nowych zawodach oraz propagandy i pracy. Postanowiono również o podjęciu intensywniejszego niż wcześniej szkolenia młodych kobiet jako przyszłych kadr tej organizacji².

Struktury Ligi rozbudowywały się wraz z wyznaczaniem przez władze nowych zadań. W założeniach programowych wskazywano na tworzenie coraz większych pól aktywności społecznej oraz na wyznaczanie kierunków działalności politycznej także dla kobiet niezrzeszonych w organizacji. W sprawozdaniach z działalności Ligi występował stały postulat konieczności zwiększenia liczby członkiń. Ze względu na wciąż niezadowalający stan liczbowy Ligi, a także w celu aktywizowania działaczek w zakresie inicjowania różnorodnych obszarów działalności organizowano liczne pogadanki dla „aktywu Ligi”, publikowano i upowszechniano instrukcje, uruchamiano kursy szkoleniowe dla instruktorek i aktywistek³, dostosowane do indywidualnych potrzeb grup poddawanych szkoleniom i realizowane za pośrednictwem publikacji prasowych i audycji radiowych⁴. Do początków lat pięćdziesiątych XX w. dominującymi obszarami aktywności Ligi – oprócz działalności na rzecz zwiększenia liczby członkiń organizacji, zarówno kobiet pracujących zawodowo, jak i niepracujących – były pomoc matkom w opiece nad dziećmi, organizacja szkoleń zawodowych dla kobiet oraz działalność propagandowa, uwidoczniona w różnego rodzaju akcjach wychowawczo-oświatowych inicjowanych przez Ligę⁵.

Zgodnie z wytycznymi Zarządu Głównego Ligi działalność tej organizacji miała obejmować także środowisko kobiet niepracujących, zarówno tych mieszkających

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie, Zarząd Główny Ligi Kobiet [dalej: AAN, PZPR, KC, ZG LK], Stenogram z Krajowej Konferencji Ligi Kobiet, Referat na Plenum ZG Ligi Kobiet (1949), Protokoły narad i posiedzeń kolegium Ligi Kobiet, Uchwały, okólniki, rezolucje, sprawozdania i notatki, Rozwój Ligi Kobiet w latach 1945–1951, sygn. 2/1354/0/1.15/237.XV.30, k. 5.

³ Prócz trudności organizacyjnych problemem była sprawozdawczość ze współzawodnictwa. W efekcie Zarząd Główny Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet wydawał instrukcje publikowane na łamach swojego periodyku, gdzie określano sposób, w który należało podsumować poszczególne etapy współzawodnictwa. *Vide* „Nasza Praca” 1949, nr 5, s. 30–31.

⁴ Począwszy od 11 maja 1949 r. Polskie Radio nadawało dwa razy w tygodniu, w poniedziałki i środy o godz. 18.00, piętnastominutowe audycje indoktrynacyjne pod nazwą „Głos mają kobiety”. *Vide* „Nasza Praca” 1949, nr 5, s. 29. W ramach tzw. Wszechnicy Radiowej emitowano wykłady adresowane do członkiń Ligi. Zarządy powiatowe odpowiedzialne były za organizację grupowego odsłuchiwania tych wykładów. *Vide* „Nasza Praca” 1949, nr 11, s. 58–59.

⁵ Szerzej M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2016, s. 295–307.

w miastach, jak i na wsiach. Na terenach wiejskich starano się współpracować z kołami gospodyń wiejskich, natomiast w miastach zakładano koła blokowe i osiedlowe, do których miały należeć głównie kobiety niepracujące. W ten sposób Liga zamierzała rozbudzać w kobietach aktywność społeczną i zainteresowanie pracą w nowych dla nich obszarach i zawodach, a także uświadamiać ideologicznie, szkolić je i następnie włączać w realizację planu sześcioletniego⁶. Jako nadrzędne zadania Ligi w pierwszych latach jej funkcjonowania można wymienić dokształcanie kobiet w celu przygotowania ich do podejmowania pracy oraz – powiązane w pewnym zakresie z aktywizacją zawodową – akcje oświatowe prowadzone w związku z likwidacją analfabetyzmu. W tym celu członkinie Ligi inicjowały oraz prowadziły liczne i różnorodne kursy zawodowe oraz szkolenia⁷. Umasowienie Ligi, której członkinie realizowały wytyczne partii komunistycznej w zakresie polityki wobec kobiet, miało także wskazywać na powszechne poparcie kobiet polskich dla polityki ówczesnych władz komunistycznych⁸. Do podstawowych zadań Ligi należało również udzielanie doraźnej pomocy kobietom pracującym, polegającej na organizowaniu opieki nad dziećmi, czyli m.in. wspieranie zakładania żłobków i przedszkoli przy zakładach pracy, organizowanie prelekcji i udzielanie kobietom ciężarnym i matkom profesjonalnych porad zdrowotnych oraz organizowanie punktów całodobowej opieki nad dziećmi (domy matki i dziecka czy izby dworcowe)⁹. Pomoc udzielana przez członkinie Ligi miała istotne znaczenie dla kobiet poszukujących pracy. W powojennych czasach nierzadko były one jedynymi żywicielkami rodzin, dzięki pracy zawodowej zapewniały bowiem środki na utrzymanie nie tylko dzieci, lecz także całego gospodarstwa domowego. Praca umożliwiała również kobietom realizowanie aspiracji pozadomowych, zatem przyczyniała się zarówno do wzmocnienia ekonomicznego kobiet i ich rodzin (o czym była już mowa), jak i do niwelowania stereotypu kobiety, której obraz w powszechnym wyobrażeniu sprowadzał się jedynie do tradycyjnych ról matki i opiekunki ogniska domowego¹⁰.

⁶ Archiwum Państwowe w Gdańsku, Liga Kobiet Zarząd Wojewódzki w Gdańsku [dalej: APG, LK ZW], Protokoły z posiedzeń prezydium Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku (1949–1951), sygn. 10/1403/0/-/15, k. 1 i n.; APG, LK ZW, Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego. Instrukcja o pracy kół blokowych – w kampanii wyborczej do komitetów blokowych, Warszawa 20 grudnia 1952, sygn. 10/1403/0/-/15, k. 1–3.

⁷ *Zawodowe kształcenie kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 2, s. 13–14 i n.; C., *Likwidujemy bezrobocie wśród kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 3–4, s. 6–10.

⁸ O. Tomaszewska, *Po wyborach Zarządów Wojewódzkich*, „Nasza Praca” 1948, nr 7, s. 20–21. Warto odnotować, że w końcu 1946 r. Liga liczyła ok. 190 tys. członkiń skupionych w blisko 2 tys. kół. Z każdym miesiącem liczba kół i członkiń organizacji powiększała się. Według oficjalnych danych w 1947 r. liczba kobiet zrzeszonych w Lidzie miała wynosić 693 tys., skupionych w 4160 kołach. AAN, PZPR, KC, ZG LK, Rozwój Ligi Kobiet w latach 1945–1951, sygn. 2/1354/0/1.15/237.XV.30, k. 4.

⁹ I. Sztachelska, *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet*, Zarząd Główny Ligi Kobiet, Warszawa 1947, s. 4–5.

¹⁰ Pisano na ten temat na łamach „Przyjaciółki” 1951, nr 48, s. 15–16.

III. Liga Kobiet w Sejmie Ustawodawczym

Członkinie Ligi włączyły się w agitację związaną z wyborami do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. Przeszkolono wówczas ponad 3 tys. kobiet. Aktywistki zrzeszone w tej organizacji pracowały w komisjach obwodowych (ok. 2 tys.), w komitetach obywatelskich i brygadach propagandowych (ponad 10 tys.)¹¹. Na zebraniach Ligi podkreślano znaczenie wyborów, a podczas specjalnie organizowanych wieców propagandowych przekonywano kobiety do wzięcia udziału w głosowaniu¹².

Dzięki masowemu zaangażowaniu się Ligi w wybory organizacja ta miała się przyczynić do sukcesu wyborczego komunistów. Z jej inicjatywy powołano referaty kobiece przy wszystkich 300 wojewódzkich i powiatowych komitetach wyborczych Bloku Stronnictw Demokratycznych. Przed wyborami w 1947 r. przeszkolono do prac propagandowo-agitacyjnych 3083 kobiety. W komisjach obwodowych zasiadało ok. 2 tys. kobiet, w komitetach obywatelskich i brygadach propagandowych pracowało ponad 10 tys. członkiń Ligi, natomiast w wiecach kobiecych zorganizowanych przez Ligę uczestniczyło przeszło pół miliona kobiet. Ze sprawozdania prasowego wynikało, że najwięcej wieców zorganizowano w województwie śląsko-dąbrowskim (gdzie przeprowadzono 389 wieców i zebrań kobiecych z udziałem ponad 202 tys. kobiet). W województwie warszawskim odbyło 143 zebrania z udziałem 83 tys. kobiet, w lubelskim – 282 zebrania, w których wzięło udział 33 tys. kobiet, w kieleckim – 90 zebrań z udziałem 20 tys. kobiet. Wiece, które przekształcały się w manifestacje propagandowe, odbywały się m.in. w Gdańsku, Wrocławiu, Szczecinie i Olsztynie (z udziałem 1,5–3 tys. kobiet)¹³.

Wśród osób, które uzyskały mandaty do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r., znalazła się też grupa posłanek¹⁴. Nie wiadomo, ile kandydatek związanych z Ligą rzeczywiście zyskało społeczne zaufanie i faktycznie zostało wybranych demokratycznie. Nie można również wykluczyć, że w ich przypadku z racji nielicznej reprezentacji władza ludowa odstąpiła od zakulisowego ustalania wyników wyborczych i pozwoliła wszystkim wybranym zasiąść w ławach sejmowych. Na 444 miejsca obsadzone w Sejmie Ustawodawczym kobietom przypadło 26 miejsc, co dało im 5,85% mandatów poselskich. Parlamentarzystkami zostały Romana Bosiakowa (PPR/PZPR), Hanna

¹¹ *Zjechaliśmy się z całej Polski*, „Nasza Praca” 1947, nr 1, s. 25; S. Dłuska, *Nasz udział w wyborach*, „Nasza Praca” 1947, nr 1, s. 26–27.

¹² W wiecach organizowanych przez Ligę w kraju uczestniczyło ponad pół miliona kobiet. Największą aktywnością w tym zakresie wykazano się w województwie śląsko-dąbrowskim, gdzie przeprowadzono 389 wieców i zebrań z udziałem ponad 202 tys. kobiet. S. Dłuska, *op. cit.*, s. 26–27.

¹³ *Zjechaliśmy się z całej Polski...*, s. 25; S. Dłuska, *op. cit.*, s. 26–27.

¹⁴ A. Miodowski, *Partycypacja kobiet w obsadzie organów parlamentarnych i wpływ posłanek na stanowienie komunistycznego prawodawstwa na przykładzie reprezentantek Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym (1947–1952)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 36, s. 208–234; E. Chrobaczyńska-Plucińska, *Równouprawnienie płci w debacie parlamentarnej Sejmu Ustawodawczego 1947–1952. Zarys problemu*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2019, nr 70, s. 17–38; M. Bauchrowicz-Tocka, *Posłanki – liderki Ligi Kobiet (na wybranym przykładzie)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiectych” 2021, nr 1(10), s. 127–142. *Confer* M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006.

Chorążyna (PSL), Stanisława Garnarczykowa (SL), Emilia Hiżowa (SD), Helena Jaworska (PPR/PZPR), Maria Jaszczukowa (SD)¹⁵, Dorota Kluszyńska (PPS/PZPR), Eugenia Krassowska-Jodłowska (SD), Maria Kuzańska-Obrączkowska (PPS/PZPR), Pelagia Lewińska (PPR/PZPR), Zofia Łyżnik-Izydorzyc (SL), Felicja Marczakowa (PPR/PZPR), Zofia Nałkowska (niezrzeszona), Małgorzata Nowicka (PPS/PZPR), Edwarda Orłowska (PPR/PZPR), Władysława Pietrzakowa (SL), Rozalia Pilchowa (PPS/PZPR), Irena Piwowarska (PPR/PZPR), Wanda Jarmołowicz-Podnieśńska (PPR/PZPR), Maria Pol (PPS/PZPR), Eugenia Pragierowa (PPS/PZPR), Otylia Ruszczycka (SL), Krystyna Strusińska (PPS/PZPR), Irena Sztachelska (niezrzeszona), Kazimiera Świętochowska (PPS/PZPR) i Zofia Tomczyk (SL)¹⁶.

Dla porównania w okresie międzywojennym odsetek kobiet w Sejmie i Senacie wynosił w pierwszym przypadku 0,48–3,82%, co przekładało się na 1–17 mandatów poselskich. W drugim zaś przypadku senatorki stanowiły 2,7–6,25%, co przekładało się na 3–6 mandatów w Wysokiej Izbie. Powyższe statystyki zyskują głębką wymowę po uzupełnieniu o wynik wyborczy uzyskany przez kobiety podczas wyborów w 1952 r. W Sejmie I kadencji kobiety reprezentowało już 75 posłanek, co stanowiło 16,89% ogółu wybranych parlamentarzystów¹⁷. Poza posłanką D. Kluszyńską¹⁸ żadna z posłanek nie miała doświadczenia parlamentarnego zdobytego w okresie międzywojennym. Osiem posłanek mogło się pochwalić niewielkim doświadczeniem w pracy quasi-parlamentarnej zdobytym na forum KRN. Do tej grupy należały po dwie posłanki z PPR (H. Jaworska i E. Orłowska) i SD (M. Jaszczukowa, E. Hiżowa) oraz po jednej z PPS (E. Pragierowa), SL (S. Garnarczykowa), PSL (H. Chorążyna) i jedna posłanka niezrzeszona (Z. Nałkowska). W grupie 26 posłanek swoich reprezentantek nie miały tylko Stronnictwo Pracy i PSL „Nowe Wyzwolenie”. Najliczniej były reprezentowane działaczki PPS (osiem posłanek). Z PPR wybrano siedem posłanek, z ugrupowania SL – pięć, a z SD – trzy posłanki. Polskie

¹⁵ Maria Jaszczukowa w Krajowej Radzie Narodowej [dalej: KRN] była członkinią Komisji Pracy i Opieki Społecznej oraz zastępczynią członka, a następnie członkinią Komisji Organizacyjno-Samorządowej. Przy KRN powołała koło posłanek. W Sejmie Ustawodawczym pracowała w trzech komisjach: Komisji Pracy i Opieki Społecznej (zastępca przewodniczącego), Komisji Konstytucyjnej (członkini) oraz Komisji Ordynacji Wyborczej (członkini). W Sejmie I kadencji była zastępczynią przewodniczącego Komisji Pracy i Zdrowia, członkinią Komisji Mandatowej oraz Komisji Specjalnej. Zadaniem tej ostatniej było rozpatrzenie projektów ustaw w związku z reformą podziału administracyjnego wsi i z wyborami do rad narodowych. Wystąpienia M. Jaszczukowej w Sejmie dotyczyły Kodeksu rodzinnego, opieki nad ciężarnymi, ustawy aborcyjnej, poprawy warunków pracy i wypoczynku, a także aktywności społecznej i zawodowej kobiet. M. Bauchrowicz-Tocka, *Posłanki – liderki Ligi Kobiet...*, s. 132 i n.

¹⁶ Protokół z posiedzenia Państwowej Komisji Wyborczej w dniu 27 stycznia 1947 r. dla ogłoszenia rezultatu wyborów w całym Państwie, M.P. nr 10, poz. 19, <<https://monitorpolski.gov.pl/MP/1947/s/10/19>>, dostęp 6 X 2023; A. Miodowski, *op. cit.*, s. 211.

¹⁷ Statystyki te są dostępne w publikacji *Kobiety w polskim życiu politycznym. Informator*, oprac. E. Furgał, N. Sarata, Fundacja Przyszań Kobiet, Kraków 2009, s. 16–20.

¹⁸ W wyborach do Senatu II kadencji (1928–1930) i III (1930–1935) uzyskała mandat senatorski. Senat II kadencji utworzono w wyniku wyborów przeprowadzonych 11 marca 1928 r., a rozwiązano go 30 sierpnia 1930 r. Następny Senat – III kadencji – utworzono zaś 23 listopada 1930 r.

Stronnictwo Ludowe reprezentowała jedna posłanka. Dwie posłanki wystąpiły jako niezrzeszone¹⁹.

W gronie 26 posłanek zasiadających w latach 1947–1952 w ławach poselskich Sejmu Ustawodawczego dziewięć było związanych z Ligą i jedna posłanka była związana z inną organizacją kobiecą, tj. Ludowym Związkiem Kobiet²⁰. Stosunkowo niewielka reprezentacja Ligi w Sejmie Ustawodawczym odzwierciedlała jej ówczesny potencjał kadrowy i pozycję polityczną liderek²¹. Pomimo zapisów programowych w ogłoszonej w 1945 r. „Deklaracji ideowej Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet” i w pierwszym statucie stowarzyszenia w praktyce kobiety z Ligi realizowały linię polityki kobiecej wytyczoną w Wydziale Kobięcym Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej [dalej: WK KC PPR]. Wiele czołowych działaczek Ligi, w tym posłanek, oddelegowano do Ligi właśnie z WK KC PPR. Miały one za zadanie zorganizowanie struktur centralnych i terenowych, wyznaczenie podstawowych kierunków aktywności i zainicjowanie masowej rekrutacji Polek do struktur organizacji²². Do grona tzw. pierwszych liderek należała m.in. E. Orłowska kierująca WK KC PPR w latach 1946–1953. W efekcie Liga od początku była uzależniona od partii komunistycznej kadrowo, organizacyjnie, ideowo i finansowo²³. Ta podległość polityczna jawiła się jako stały element przejawiający się w kierunkach działalności Ligi. Uwidoczniała się ona dość wyraźnie m.in. w drugim statucie organizacji przyjętym w 1947 r.²⁴ oraz następnie w trzecim statucie z 1949 r.²⁵ Miarą pozycji politycznej posłanek Ligi i możliwości ich oddziaływania na przebieg prac parlamentarnych, a zwłaszcza na treść stanowionego prawa (zwłaszcza konstytucji) była obsada stanowisk funkcyjnych w gremiach kierowniczych klubów parlamentarnych, komisji sejmowych i przede wszystkim w prezydium Sejmu Ustawodawczego. Warto rozpatrzeć te kwestie w szerszym kontekście, nie ograniczając się wyłącznie do posłanek Ligi, i podjąć próbę charakterystyki aktywności członkiń Ligi będących jednocześnie posłankami na tle dokonań chociażby pozostałych parlamentarzystek. Jeśli chodzi np. o liczbę wystąpień sejmowych posłanek w roli sprawozdających projekty ustaw, to trzeba uznać, że ich osiągnięcia na tym polu nie były duże. Tym bardziej że po raz pierwszy posłanka będąca jednocześnie członkinią Ligi wystąpiła w tej roli na 14. posiedzeniu Wysokiej Izby (D. Kłuszyńska), a kolejna tego typu przemowa (E. Hiżowej) została wygłoszona na 26. posiedzeniu

¹⁹ *Kobiety w polskim życiu politycznym...*, s. 20–21.

²⁰ *Ludowy Związek Kobiet* [hasło], [w:] *Encyklopedia PWN*, <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ludowy-Zwiazek-Kobiet;3934284.html>>, dostęp 6 X 2023.

²¹ M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet...*, s. 298–299.

²² *Eadem*, *Liga Kobiet w okręgu łódzkim w latach 1945–1981. Główne obszary działalności organizacji*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4, s. 75–90.

²³ D. Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, red. A. Jasińska-Janiak, K. Sierakowska, A. Szware, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2009, s. 307–330.

²⁴ M. Bauchrowicz-Tocka, *Ewolucja celów Ligi Kobiet w latach 1945–1989 w świetle jej statutów*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2020, nr 1(8), s. 189.

²⁵ *Ibidem*, s. 190.

Sejmu Ustawodawczego. Trzecie z kolei wystąpienie posłanki nastąpiło dopiero na 45. posiedzeniu (ponownie D. Kłuszyńska). Wśród sprawozdawanych ustaw dominiowały ustawy dotyczące ratyfikowania umów i konwencji zawieranych przez polską Polskę z innymi państwami²⁶. Niewiele więcej było wystąpień liżanek podczas debat nad ustawami. Posłanka należąca do Ligi po raz pierwszy wystąpiła w tej roli na 5. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego (D. Kłuszyńska). Kolejna zabrała głos na 19. posiedzeniu (H. Chorażyńska), a trzecią możliwość, żeby przemawiać z mównicy parlamentarnej, posłanki zyskały dopiero na 81. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego. W tym ostatnim przypadku z uwagi na tematykę debaty, tj. Kodeks rodzinny, zostały dopuszczone do głosu trzy spośród nich (I. Sztachelska, M. Jaszczukowa, O. Ruszczycka). Znamienny był jednak fakt, że żadna z posłanek nie zaprezentowała w Wysokiej Izbie ustawy wprowadzającej Kodeks rodzinny, a uczynił to ich kolega z ław sejmowych – poseł Jerzy Jodłowski²⁷.

Rozważenia wymaga kwestia czynników, które złożyły się na obraz aktywności wszystkich posłanek w Sejmie Ustawodawczym. Warto w tym kontekście mieć na uwadze nie tylko samą liczebność parlamentarnej reprezentacji kobiet, lecz także zakres ich partycypacji w poszczególnych gremiach sejmowych. Jeśli chodzi o prezydium Sejmu Ustawodawczego, to nie znalazła się w nim żadna posłanka. Stanowiła marszałka i trzech wicemarszałków obsadzili posłowie²⁸. Nie było to bynajmniej specyfiką wyłącznie Sejmu Ustawodawczego, ale też czterech kolejnych kadencji parlamentu. Pierwszą posłanką, która objęła stanowisko wicemarszałka, była Halina Skibniewska. Zajmowała je, począwszy od V aż do VIII kadencji łącznie, tj. w latach 1971–1985. W historii polskiego parlamentaryzmu do dziś jest to niepokonywany rekord czasu zasiadania posła lub posłanki w sejmowym prezydium. Jeśli chodzi o obsadę przez posłanki stanowisk w prezydiach klubów parlamentarnych, sytuacja była niewiele lepsza. Klub PPR, powołując swoje prezydium, nie wprowadził ani do jego pięcioosobowego zarządu, ani w szeregi zwyczajnych członków żadnej posłanki²⁹. W prokomunistycznym SL zarówno w zarządzie, jak i pośród członków prezydium klubu też nie było ani jednej kobiety³⁰, podobnie – w mikołajczykowskim PSL³¹. Nieco bardziej otwarty na obecność posłanek w prezydium klubu okazał się PPS, który choć nie powołał ani jednej z nich do pięcioosobowego zarządu, to przynajmniej przydzielił kobiecie jedno miejsce w gronie członków zwyczajnych

²⁶ Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Stenogramy z posiedzeń 1–108, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=scan&scan_code=NSV&scan_start=su/1&request=st&local_base=SUR_ST>, dostęp 6 X 2023.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Marszałkiem był reprezentujący lubelskie SL Władysław Kowalski, a wicemarszałkami Wacław Barcikowski (SD), Stanisław Szwalbe (PPS/PZPR) i Roman Zambrowski (PPR/PZPR).

²⁹ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL, Klub Poselski PPR, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008795>, dostęp 6 X 2023.

³⁰ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL, Klub Poselski SL, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008798>, dostęp 6 X 2023.

³¹ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL, Klub Poselski PSL, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008476>, dostęp 6 X 2023.

(D. Kłuszyńskiej)³². Analogicznie sytuacja wyglądała w prezydium klubu SD, gdzie M. Jaszczukowa choć nie znalazła się w samym zarządzie, to miała status członka prezydium klubu³³.

Dla uzyskania pełnego oglądu sytuacji warto przyjrzeć się obsadzie gremiów kierowniczych i członkowskich w poszczególnych komisjach sejmowych. W trakcie kadencji Sejmu Ustawodawczego funkcjonowało ich łącznie 47. Odnosnie do ich składów personalnych są dostępne niemal pełne dane, łącznie z wykazami zastępców członków. Na podstawie tych informacji można dojść do wniosku, że w 20 komisjach nie zasiadała ani jedna posłanka, czego przykładami były Komisja Obrony Narodowej³⁴, Komisja Bezpieczeństwa Publicznego³⁵, Komisja Finansowo-Skarbowa³⁶ oraz Komisja Komunikacji i Łączności³⁷. Posłanki zasiadały w prezydiach jedynie czterech komisji. Najsilniejszą pozycję miały w Komisji Kultury i Sztuki, gdzie do lipca 1949 r. – prócz miejsca w prezydium – Ligę reprezentowały dwie posłanki. Należy wspomnieć, iż kolejne cztery posłanki znajdowały się w gronie zastępców członków tej komisji. Członkini Ligi E. Krassowska-Jodłowska zasiadała w prezydium, inne dwie posłanki – M. Kuzańska-Obrączkowska i Z. Nałkowska – były członkiniami, a E. Hiżowa, H. Jaworska, Z. Łyżnik-Izydoreczyk i O. Ruszczycka pozostawały w gronie zastępców członków komisji³⁸. Po reorganizacji tej komisji, związanej ze zmianą regulaminu Sejmu Ustawodawczego, posłanki straciły miejsca w prezydium komisji i dwa miejsca w gronie jej członków. Natomiast w grupie zastępców członków liczba członkiń wzrosła z czterech do sześciu. W siedmiu innych komisjach reprezentacja kobiet była symboliczna, zasiadało w nich bowiem wyłącznie po jednej posłance³⁹. Dobrymi przykładami były Komisja Budownictwa obsadzona przez E. Hiżową⁴⁰ oraz Komisja

³² Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL, Klub Poselski PPS, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008797>, dostęp 6 X 2023.

³³ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL, Klub Poselski SD, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008790>, dostęp 6 X 2023.

³⁴ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Obrony Narodowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008856>, dostęp 6 X 2023.

³⁵ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Bezpieczeństwa Publicznego, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008839>, dostęp 6 X 2023.

³⁶ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Finansowo-Skarbowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008851>, dostęp 6 X 2023.

³⁷ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Komunikacji i Łączności, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008854>, dostęp 6 X 2023.

³⁸ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Kultury i Sztuki, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008814>, dostęp 6 X 2023.

³⁹ A. Miodowski, *op. cit.*, s. 222.

⁴⁰ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Budownictwa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008846>, dostęp 6 X 2023.

Administracji Rządowej i Samorządowej, w której znalazło się miejsce tylko dla M. Nowickiej⁴¹. Komisja Leśnictwa miała w swoich szeregach jedną posłankę i była nią W. Jarmołowicz-Podnieśńska⁴². Wśród członków Komisji Handlu Wewnętrznego i Spółdzielczości można wymienić kobiety z Ligi, tj. I. Sztachelską i E. Orłowską. Nie zasiadały jednak w niej równocześnie. Na 77. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 20 marca 1950 r. odwołano ze składu komisji pierwszą z nich, a na jej miejsce powołano drugą. Na liście zastępców członków komisji figurowała też F. Marczakowa, ale do końca kadencji nie została pełnoprawną członkinią tego gremium⁴³. Parlamentarzystki (wyłącznie zrzeszone w Lidze) stosunkowo najsilniejszą pozycję miały w Komisji Spraw Zagranicznych, której członkiniami były D. Kłuszyńska oraz I. Sztachelska. Ta ostatnia dołączyła do komisji w marcu 1950 r., natomiast zastępczynią członka została E. Pragierowa⁴⁴.

Z powyższych ustaleń wynika, że parlamentarzystki, które zasiadały w komisjach sejmowych, w większości były członkiniami Ligi. W kolejnych pięciu komisjach posłanki przez całą kadencję figurowały na liście zastępców członków. Komisja Pracy i Opieki Społecznej stanowiła jeden z nielicznych przyczółków, w którym posłanki miały dość stabilną pozycję. Oprócz członkini Ligi M. Jaszczukowej, która zajmowała miejsce w prezydium, jeszcze dwie liżanki były członkiniami komisji⁴⁵, a cztery – zastępczyniami członków⁴⁶. Ponadto E. Hiżowa zasiadała w prezydium Komisji Odbudowy, ale w gronie członków i ich zastępców nie było już żadnej posłanki⁴⁷. Najliczniejsza, bo dziewięcioosobowa grupa parlamentarzystek, z których siedem było liżankami, zasiadała w Komisji Konstytucyjnej⁴⁸. Pięć posłanek, w większości

⁴¹ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Administracji Rządowej i Samorządowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008837>, dostęp 6 X 2023.

⁴² Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Leśnictwa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008858>, dostęp 6 X 2023.

⁴³ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Handlu Wewnętrznego i Spółdzielczości, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008853>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁴ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Spraw Zagranicznych, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000009127>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁵ Członkiniami Komisji były liżanka S. Garnarczykowa i W. Pietrzakowa. *Vide* Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Pracy i Opieki Społecznej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000009109>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁶ Zastępczyniami członków Komisji Pracy i Opieki Społecznej były liżanki D. Kłuszyńska, E. Orłowska i Z. Tomczyk, a ponadto H. Chorażyna. *Vide* Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Pracy i Opieki Społecznej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000009109>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁷ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Odbudowy, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008816>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁸ Grono liżanek w Komisji Konstytucyjnej współtworzyły M. Jaszczukowa, D. Kłuszyńska, E. Krasowska-Jodłowska, E. Orłowska, I. Piwowarska, I. Sztachelska, Z. Tomczyk, a spoza Ligi – H. Jawor-

z PPS (O. Ruszczycska, M. Pol, R. Bosiakowa, R. Pilchowa i K. Świętochowska), nie mogło się pochwalić członkostwem choćby w jednej komisji⁴⁹. Na przeciwnym biegunie znalazły się liżanki: D. Kłuszyńska zasiadająca w sześciu komisjach⁵⁰, I. Sztachelska – także w sześciu⁵¹ – i M. Jaszczukowa – w czterech⁵². Z przedstawionych wyżej danych wynika, że trzy wymienione liżanki wiodły prym w gronie posłanek zaangażowanych w prace komisji sejmowych. Co do pozostałych sześciu parlamentarzystek wywodzących się z Ligi wiadomo, że E. Krassowska-Jodłowska do 1949 r. zasiadała w prezydium Komisji Kultury i Sztuki i była członkinią Komisji Konstytucyjnej, Z. Tomczyk – w trzech komisjach i pełniła funkcję zastępcy członka dwóch kolejnych⁵³. E. Orłowska była członkinią dwóch komisji i zastępczynią członka trzech⁵⁴, S. Garnarczykowa zaś zasiadała w dwóch komisjach i była zastępczynią członka dwóch kolejnych⁵⁵. I. Piwowarska też zasiadała w dwóch komisjach i była zastępczynią członka jednej komisji⁵⁶. E. Pragierowa z kolei była członkinią jednej i zastępczynią członka innej komisji sejmowej⁵⁷.

W kontekście tych danych poszukajmy odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ na procesy legislacyjne, a pośrednio na władzę wykonawczą wdrażającą ustawodawstwo,

ska i Z. Nałkowska. *Vide* Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Skład Komisji Konstytucyjnej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008833>, dostęp 6 X 2023.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka D. Kłuszyńska w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000004932>, dostęp 6 X 2023. Ta parlamentarzystka wyróżniała się aktywnością nie tylko na forum parlamentarnym, lecz także w pracy propagandowej. Równolegle opublikowała bowiem docenioną przez decydentów z KC PZPR broszurę afirmującą „politykę kobiecą władzy ludowej”. *Vide* D. Kłuszyńska, *Co Polska Ludowa dała kobietom*, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa „Książka i Wiedza”, Warszawa 1950, s. 3–84.

⁵¹ Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka I. Sztachelska w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005896>, dostęp 6 X 2023.

⁵² Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka M. Jaszczukowa w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000004507>, dostęp 6 X 2023.

⁵³ *Vide* wykaz tych komisji – Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka Z. Tomczyk w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005974>, dostęp 6 X 2023.

⁵⁴ *Vide* wykaz tych komisji – Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka E. Orłowska w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005366>, dostęp 6 X 2023.

⁵⁵ *Vide* wykaz tych komisji – Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka S. Garnarczykowa w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008494>, dostęp 6 X 2023.

⁵⁶ *Vide* wykaz tych komisji – Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka I. Piwowarska w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005462>, dostęp 6 X 2023.

⁵⁷ *Vide* wykaz tych komisji – Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka E. Pragierowa w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005513>, dostęp 6 X 2023.

wywierały posłanki zasiadające w komisjach sejmowych. Z formalnego punktu widzenia, jeśli się weźmie pod uwagę fakt, że jedynie w dwóch kluczowych komisjach, tj. Komisji Konstytucyjnej oraz Komisji Spraw Zagranicznych, zasiadały kobiety, to należy uznać, że ich polityczna sprawczość była ograniczona do materii o znaczeniu zdecydowanie drugorzędnym. Przy czym warto zauważyć, że w praktyce jednak nawet ich koledzy z sejmowych ław nie mieli realnego wpływu na kreowanie ustawodawstwa. Sejm Ustawodawczy działający w realiach postępującej stalinizacji życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego nie był ośrodkiem stanowienia prawa, a pozostawał jedynie miejscem jego przyjmowania. Prawo stanowiono poza parlamentem w nieformalnych gremiach partyjno-rządowych⁵⁸, a czasami – jak w przypadku konstytucji przyjętej 22 lipca 1952 r. – faktyczna legislacja przebiegała w zewnętrznym centrum decyzyjnym, należy sądzić, że w Moskwie. Z perspektywy formalnej trzeba odnotować, że w Sejmie Ustawodawczym parlamentarzystki sprawozdawały 29 z 579 przedłożonych ustaw, dekretoów oraz aktów ratyfikacyjnych umowy i konwencje międzypaństwowe lub międzynarodowe, co stanowiło 5% tego typu wystąpień. W trakcie dyskusji nad procedowanymi projektami wygłoszono 720 przemówień, z czego 42 zostały wygłoszone przez posłanki, co stanowiło ok. 6% ogółu tego typu wystąpień. Poza niskimi wskaźnikami procentowymi obrazującymi zakres uczestnictwa kobiet w procesie legislacyjnym dodatkowy wpływ na ocenę poziomu sprawczości parlamentarzystek miała też materia projektów ustaw prezentowanych przez posłanki sprawozdawczynie przed Wysoką Izbą. Najogólniej rzecz ujmując, nie były to akty prawne najwyższej rangi. Znakomicie ilustruje to przykład ustawy o pracowniczych ogrodach działkowych, którą Sejm Ustawodawczy przyjął w marcu 1949 r. i której sprawozdawczynią była związana z Ligą I. Piwowska⁵⁹, co w pełni oddaje faktyczny poziom sprawczości posłanek na Sejm Ustawodawczy. Na zmianę tej oceny nie może wpływać większa aktywność parlamentarzystek w komisjach sejmowych niż na sali plenarnej. Należy zauważyć, że I. Piwowska aktywnie uczestniczyła na forum Komisji Pracy i Opieki Społecznej w przygotowywaniu wspomnianej ustawy o ogrodach działkowych i ostatecznie sprawozdawała projekt na posiedzeniu plenarnym. Trudno jest natomiast ocenić znaczenie wpływu tego typu aktów prawnych, które aktywnie współtworzyły posłanki, na życie społeczne, gospodarcze, a zwłaszcza polityczne. W Sejmie Ustawodawczym przyjmowano znacznie ważniejsze regulacje kreujące politykę społeczną, gospodarczą, wojskową i zagraniczną. W przygotowywaniu tego typu aktów normatywnych w komisjach i podczas procedowania na sali sejmowej posłanki nie odgrywały jednak istotnej roli.

W trakcie debat nad ważnymi ustawami kluby parlamentarne bardzo rzadko delegowały kobiety do prezentowania partyjnego stanowiska. Wśród parlamentarzystek zabierających głos w imieniu własnych klubów w trakcie dyskusji nad przedkładanymi

⁵⁸ W tych gremiach też dominowali mężczyźni. O pozycji kobiet w partyjnych kręgach kierowniczych pisał Mirosław Szumilo. *Vide idem, Kobiety jako „szare eminencje” w komunistycznej elicie władzy w Polsce*, „Res Historica” 2018, nr 45, s. 289–292.

⁵⁹ Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Stenogramy z posiedzeń 1–108...

projektami ustaw zdecydowanie dominowały posłanki związane z Ligą. Należały one do bardziej aktywnych w porównaniu z pozostałymi. Osiem posłanek związanych z Ligą (tym razem z wyjątkiem E. Orłowskiej) 23 razy zabierało głos w debatach sejmowych. Pięciokrotnie czyniła to D. Kłuszyńska, czterokrotnie M. Jaszczukowa, niewiele mniej – bo trzykrotnie – I. Sztachelska, Z. Tomczyk i S. Garnarczykowa, dwukrotnie I. Piwowarska i E. Pragierowa oraz jeden raz E. Krassowska-Jodłowska⁶⁰. W grupie posłanek niezwiązanych z Ligą lepszymi statystykami mogła się pochwalić jedynie P. Lewińska, która zabierała głos sześciokrotnie, a z podobną częstotliwością jak większość posłanek liżanek występowały F. Marczakowa – cztery razy – oraz O. Ruszczycka i H. Jaworska – trzykrotnie. Jednym zaś wystąpieniem legitymowały się M. Pol, W. Pietrzakowa i H. Chorażyna. Posłanki spoza Ligi przemawiały z trybuny sejmowej łącznie 19 razy. W grupie posłanek niezwiązanych z Ligą były i takie, które w latach 1947–1952 ani razu nie zabrały głosu w dyskusji w imieniu własnym lub klubów (R. Bosiakowa, Z. Łyżnik-Izydorczyk, Z. Nałkowska, M. Nowicka, R. Pilchowa, W. Jarmołowicz-Podniesińska, K. Świętochowska, M. Kuzańska-Obrączkowska, K. Strusińska, E. Hiżowa), a wśród liżanek do tej grupy można zaliczyć E. Orłowską. Posłanki K. Strusińska, E. Hiżowa i E. Orłowska choć nie zabierały głosu w debatach z ramienia klubów parlamentarnych, to łącznie zaprezentowały niemal połowę spośród 29 ustaw przedkładanych Sejmowi Ustawodawczemu przez posłanki⁶¹. Listy biernych parlamentarzystek, zarówno niesprawozdających, jak i niezabierających głosu w debatach, były tożsame w siedmiu przypadkach. Znalazły się na nich R. Bosiakowa, R. Pilchowa, K. Świętochowska, Z. Łyżnik-Izydorczyk, Z. Nałkowska, M. Nowicka i W. Jarmołowicz-Podniesińska. Przypomnijmy – trzy posłanki otwierające tę listę nie mogły się też pochwalić członkostwem choćby w jednej komisji i do końca kadencji Sejmu Ustawodawczego funkcjonowały na ich zapleczu jako zastępczynie członków⁶². Należy podkreślić, że wśród wymienionych nie było żadnej posłanki związanej z Ligą.

Udział posłanek w pracach parlamentarnych niezależnie od rangi ustawodawstwa, nad którym pracowały, zachęca do prześledzenia różnic w poziomie zaangażowania w te prace pomiędzy członkiniami Ligi a ich koleżankami z ław sejmowych spoza stowarzyszenia. Parlamentarzystki związane z Ligą niezależnie od przynależności partyjnej znajdowały się w latach 1947–1952 w grupie najaktywniejszych posłanek uczestniczących w obradach plenarnych Sejmu Ustawodawczego. Na przykład w wąskim gronie posłanek, którym w trakcie obrad powierzano wypełnianie obowiązków sekretarzy sejmowych, była liżanka Z. Tomczyk. Poza nią tę funkcję pełniła jeszcze

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL, Posłanka R. Bosiakowa w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008451>, dostęp 6 X 2023; Posłanka R. Pilchowa w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008623>, dostęp 6 X 2023; Posłanka K. Świętochowska w komisjach, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008684>, dostęp 6 X 2023.

tylko H. Jaworska. Pierwszej z wymienionych zadanie to powierzano ośmiokrotnie, a drugiej – czterastokrotnie. Dwukrotnie odnotowano przypadek, że obie posłanki sekretarzowały wspólnie⁶³. Dla obu było to spore wyróżnienie, tym większe, jeśli się zważy, że łącznie odbyło się 108 posiedzeń Sejmu Ustawodawczego. W ponad 80% posiedzeń sekretarzami byli wyłącznie mężczyźni. W tym kontekście warto dopowiedzieć, że posłankę po raz pierwszy powołano na sekretarza dopiero na 74. posiedzeniu w dniu 30 grudnia 1949 r., tj. po upływie blisko trzech lat od posiedzenia inauguracyjnego, które odbyło się 4 lutego 1947 r.⁶⁴

Podsumowując ustalenia odnośnie do aktywności podczas obrad plenarnych posłanek będących członkiniami Ligi, warto odnotować, że sprawozdawały one 17 ustaw z 29 przedkładanych przez parlamentarzystki i 23 razy zabierały głos podczas debat sejmowych, gdzie wszystkich wystąpień posłanek z ramienia klubów było 42. Należy ocenić, że dla kobiet z Ligi statystyki wypadają nadzwyczaj pozytywnie, gdyż ta grupa – stanowiąca ok. 34% ogółu parlamentarzystek – mogła zapisać na swoim koncie prezentację 58% wszystkich ustaw sprawozdawanych przez posłanki i ponad połowę kobiecych wystąpień z trybuny sejmowej w imieniu klubów w trakcie debat odbywających się w konstytuancie⁶⁵.

IV. Podsumowanie

Szukając odpowiedzi na pytanie o wpływ, który w latach 1947–1952 wywierały posłanki (zwłaszcza te zrzeszone w Lidze) na stanowienie komunistycznego prawodawstwa, należy stwierdzić, że był on stosunkowo niewielki, co wynikało z ograniczonej obecności kobiet w prezydium klubów parlamentarnych, nieobecności w prezydium Sejmu Ustawodawczego i prezydium większości komisji sejmowych, a nawet w samych składach członkowskich kluczowych komisji. Aby kobiety mogły wpłynąć na proces legislacyjny, konieczna była ich obecność w gremiach decyzyjnych. Jednak posłanek w nich nie było, więc niejednokrotnie musiały podejmować działania nieformalne, kularowe i w ten sposób wpływać np. na proces urzeczywistniania programu równouprawnienia kobiet⁶⁶. Ślady tego typu aktywności parlamentarnej są jednak

⁶³ Zgodnie z sejmowym regulaminem z 25 czerwca 1948 r. marszałkowi w prowadzeniu obrad pomagała dwójka sekretarzy. *Vide* Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Regulamin Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony dnia 25 czerwca 1948 r., <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-a&find_code=WFM&request=rg&local_base=SUR_RG>, dostęp 6 X 2023.

⁶⁴ Pierwszą posłanką sekretarzem Sejmu Ustawodawczego była H. Jaworska. Liżanka Z. Tomczyk na swój debiut w tej roli musiała czekać do 80. posiedzenia, które odbyło się 26 kwietnia 1950 r. *Vide* Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Stenogramy z posiedzeń 1–108...

⁶⁵ *Ibidem*. Confer P. Fiktus, *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP*, [w:] *Kobieta w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 543–565.

⁶⁶ Znakomitym instrumentem służącym do przygotowań od strony formalnoprawnej zakulisowych inicjatyw posłanek Sejmu Ustawodawczego była powołana w kwietniu 1947 r. (przy Zarządzie Głównym Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet) Rada Kobiet Prawników, której celem było m.in. opracowywanie

nieuchwytnie – nie odnotowują jej ani stenogramy, ani prasowe sprawozdania z przebiegu prac parlamentarnych. Także w pamiętnikach czy listach tego rodzaju wątki są w zasadzie przemilczane.

Sprawczość (skuteczność polityczna) posłanek była odgórnie ograniczana z przyczyn politycznych. Partyjni decydenci w pewnym zakresie wykorzystywali parlamentarzystki do kreowania wśród Polek proemancypacyjnego wizerunku partii komunistycznej. W praktyce jednak wizerunek ten podważano przez niewielki wpływ posłanek na przebieg procesu legislacyjnego, a przede wszystkim ze względu na marginalizowanie potrzeb kobiet w ustawach przyjmowanych przez większość sejmową. W efekcie rozdziwisk pomiędzy propagandową narracją a rzeczywistym wpływem kobiet na politykę (np. na udział we władzy) był przyczyną fiaska zabiegów podejmowanych przez partię, mających na celu pozyskanie mas kobiecych dla poparcia tzw. projektu komunistycznego. Dla większości Polek zapowiedzi pełnego upodmiotowienia kobiet w pierwszych latach Polski Ludowej pozostały jedynie propagandowym sloganem.

Bibliografia

Źródła

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie, Zarząd Główny Ligi Kobiet, Rozwój Ligi Kobiet w latach 1945–1951, sygn. 2/1354/0/1.15/237.XV.30.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie, Zarząd Główny Ligi Kobiet, Stenogram z Krajowej Konferencji Ligi Kobiet, Referat na Plenum ZG Ligi Kobiet (1949), Protokoły narad i posiedzeń kolegium Ligi Kobiet, Uchwały, okólniki, rezolucje, sprawozdania i notatki, Rozwój Ligi Kobiet w latach 1945–1951, sygn. 2/1354/0/1.15/237.XV.30.

Archiwum Państwowe w Gdańsku, Liga Kobiet Zarząd Wojewódzki w Gdańsku, Protokoły z posiedzeń prezydium Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku (1949–1951), sygn. 10/1403/0/-/15.

Archiwum Państwowe w Gdańsku, Liga Kobiet Zarząd Wojewódzki w Gdańsku, Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego. Instrukcja o pracy kół blokowych – w kampanii wyborczej do komitetów blokowych, Warszawa 20 grudnia 1952, sygn. 10/1403/0/-/15.

i opiniowanie regulacji prawnych dotyczących spraw kobiet. *Vide* M. Grabowska, *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 140, 143. *Confer* M.C., *Zebranie Sekcji Kobiet Prawników przy Zarządzie Głównym Ligi Kobiet*, „Palestra” 1964, nr 7, s. 95–96, gdzie w rubryce *Kronika* podano informację, że Sekcja Kobiet Prawników (a nie Rada) powstała w 1959 r. Szerzej o tym zapleczu prawnym Ligi pisze A. Nowakowska-Wierchoś, *Sekcja Kobiet Prawników przy Lidze Kobiet Polskich i jej wkład w „doskonalenie systemu prawnego” w Polsce (1959–1989)*, [w:] *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, red. T. Ruzikowski, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017, s. 123–137.

Parlamentaria

Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Kluby Sejmu PRL:

Klub Poselski PPR, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008795>.

Klub Poselski PPS, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008797>.

Klub Poselski PSL, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008476>.

Klub Poselski SD, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008790>.

Klub Poselski SL, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008798>.

Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, Komisje Sejmu PRL:

Skład Komisji Administracji Rządowej i Samorządowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008837>.

Skład Komisji Bezpieczeństwa Publicznego, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008839>.

Skład Komisji Budownictwa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008846>.

Skład Komisji Finansowo-Skarbowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008851>.

Skład Komisji Handlu Wewnętrznego i Spółdzielczości, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008853>.

Skład Komisji Komunikacji i Łączności, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008854>.

Skład Komisji Konstytucyjnej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008833>.

Skład Komisji Kultury i Sztuki, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008814>.

Skład Komisji Leśnictwa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008858>.

Skład Komisji Obrony Narodowej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008856>.

Skład Komisji Odbudowy, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008816>.

Skład Komisji Pracy i Opieki Społecznej, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000009109>.

Skład Komisji Spraw Zagranicznych, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000009127>.

Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria polskie 1919–1997, posłanki zasiadające w komisjach sejmowych:

Posłanka R. Bosiakowa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008451>.

Posłanka S. Garnarczykowska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008494>.

Posłanka M. Jaszczukowa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000004507>.

- Posłanka D. Kłuszyńska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000004932>.
- Posłanka E. Orłowska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005366>.
- Posłanka R. Pilchowa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008623>.
- Posłanka I. Piwowarska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005462>.
- Posłanka E. Pragierowa, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005513>.
- Posłanka I. Sztachelska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005896>.
- Posłanka K. Świętochowska, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000008684>.
- Posłanka Z. Tomczyk, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=direct&local_base=ARS10&doc_number=000005974>.

Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Regulamin Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony dnia 25 czerwca 1948 r., <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-a&find_code=WFM&request=rg&local_base=SUR_RG>.

Biblioteka Sejmowa, Sejm Ustawodawczy RP, Stenogramy z posiedzeń 1–108, <https://bs.sejm.gov.pl/F?func=scan&scan_code=NSV&scan_start=su/1&request=st&local_base=SUR_ST>.

Akty prawne

Protokół z posiedzenia Państwowej Komisji Wyborczej w dniu 27 stycznia 1947 r. dla ogłoszenia rezultatu wyborów w całym Państwie, M.P. nr 10, poz. 19, <<https://monitorpolski.gov.pl/MP/1947/s/10/19>>.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 grudnia 1982 r. w sprawie zmiany nazwy stowarzyszenia wyższej użyteczności „Liga Kobiet” na „Liga Kobiet Polskich” oraz nadania statutu temu stowarzyszeniu, Dz.U. nr 38, poz. 254.

Publicystyka prasowa

C., *Likwidujemy bezrobocie wśród kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 3–4.

Dłuska S., *Nasz udział w wyborach*, „Nasza Praca” 1947, nr 1.

M.C., *Zebrań Sekcji Kobiet Prawników przy Zarządzie Głównym Ligi Kobiet*, „Palestra” 1964, nr 7.

„Nasza Praca” 1949, nr 5, 11.

„Przyjaciółka” 1951, nr 48.

Tomaszewska O., *Po wyborach Zarządów Wojewódzkich*, „Nasza Praca” 1948, nr 7.

Zawodowe kształcenie kobiet, „Nasza Praca” 1947, nr 2.

Zjechałyśmy się z całej Polski, „Nasza Praca” 1947, nr 1.

Piśmiennictwo

Bauchrowicz-Tocka M., *Ewolucja celów Ligi Kobiet w latach 1945–1989 w świetle jej statutów*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2020, nr 1(8).

Bauchrowicz-Tocka M., *Posłanki – liderki Ligi Kobiet (na wybranym przykładzie)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2021, nr 1(10).

- Chrobaczyńska-Plucińska E., *Równouprawnienie płci w debacie parlamentarnej Sejmu Ustawodawczego 1947–1952. Zarys problemu*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2019, nr 70.
- Dajnowicz M., *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2016.
- Dajnowicz M., *Liga Kobiet w okręgu łódzkim w latach 1945–1981. Główne obszary działalności organizacji*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4.
- Fiktus P., *Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w dobie II RP*, [w:] *Kobieta w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.
- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006.
- Grabowska M., *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018.
- Jarosz D., *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, red. A. Jasińska-Janiak, K. Sierakowska, A. Szwarz, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2009.
- Kłuszyńska D., *Co Polska Ludowa dała kobietom*, Spółdzielnia Wydawniczo-Handlowa „Książka i Wiedza”, Warszawa 1950.
- Kobiety w polskim życiu politycznym. Informator*, oprac. E. Furgał, N. Sarata, Fundacja Przyszań Kobiet, Kraków 2009.
- Ludowy Związek Kobiet* [hasło], [w:] *Encyklopedia PWN*, <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ludowy-Zwiazek-Kobiet;3934284.html>>.
- Miodowski A., *Partycypacja kobiet w obsadzie organów parlamentarnych i wpływ posłanek na stanowienie komunistycznego prawodawstwa na przykładzie reprezentantek Ligi Kobiet w Sejmie Ustawodawczym (1947–1952)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 36.
- Nowakowska-Wierzchoś A., *Sekcja Kobiet Prawników przy Lidze Kobiet Polskich i jej wkład w „doskonalenie systemu prawnego” w Polsce (1959–1989)*, [w:] *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, red. T. Ruzikowski, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2017.
- Sztachelska I., *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet*, Zarząd Główny Ligi Kobiet, Warszawa 1947.
- Szumilo M., *Kobiety jako „szare eminencje” w komunistycznej elicie władzy w Polsce*, „Res Historica” 2018, nr 45.